

RAZVOJ
ŽIVINOZDRAVSTVA OD
SKROMNIH ZAČETKOV
DO MODERNE ZNANOSTI

Andrej Pengov

PREDZGODOVINSKO OBDOBJE

Življenje naših prednikov je bilo dolga desetisočletja neločljivo povezano z naravo. V hladnem, neprijaznem podnebju in ob pičli vegetaciji je bilo njihovo preživetje od samih začetkov odvisno od različnih živalskih vrst, s katerimi so si delili bivalno okolje. Ob zeliščih in sadežih, ki so jih ljudje nabirali po travnikih in gozdovih, so živali predstavljale nepogrešljiv vir hrane. Pomen, ki so ga imele živali v tistem času za ljudi, se najlepše odraža v stenskih poslikavah, ki jih najdemo na vseh celinah. Nedavna odkritja v jamah južne Španije so s pomočjo sodobnih tehnik datiranja pokazala, da so najstarejše upodobitve nastale že 60.000 let pred našim štetjem, kar pomeni, da so delo neandertalcev. Dejstvo je, da gre pri teh poslikavah – ne glede na to, ali so v jamah po Evropi in Aziji ali pa skalah v Ameriki, Afriki in Avstraliji – večinoma za upodobitve živali. Če si jih nekoliko pobliže ogledamo, nam hitro postane jasno, da takratnim ljudem živali niso bile pomembne le pri lovu in prehrani, ampak so občudovali tudi njihovo lepoto, moč, hitrost, pogum in iznajdljivost. Človek v tem času tudi ni bil na vrhu prehranske piramide, kjer so bile velike zveri, v naših krajih predvsem volk. Znano je, da volkovi od svojega plena zaužijejo predvsem drobovino, ki vsebuje največ hranljivih snovi, vitaminov in mineralov, medtem ko mišice, se pravi meso, ostane za majhne zveri, mrhovinarje in v tem obdobju tudi za človeka.

Mnoge upodobitve prikazujejo lovce, ki so na različne načine poskušali posnemati živali. Pri nekaterih indijanskih plemenih so se možje, ko so odšli loviti jelenjad ali bizone, oblekli v volčje kožuhe, da bi si tako pridobili njihove lovske veščine. Z orožjem, ki je bilo na voljo kamenodobnim lovcem, je bilo težko pa tudi nevarno upleniti veliko divjad. Tudi danes lahko v predelih, kjer okolje divjim živalim še omogoča prirodne življenjske in prehranske navade, opazujemo velike črede jelenjadi, ki glede na letni čas in vegetacijo spomladi potujejo proti severu, jeseni pa proti jugu. Črede so vedno sestavljene po enakem vzorcu. V sredini

so samice s teleti, ki jih obdajajo mlade živali, in nato odrasli samci. Ob robu so stare, oslabele ali poškodovane živali. Povsem običajno je, da jelenjad na teh selitvah spremlja večje število volkov, ki imajo poseben, razmeram prilagojen način lova, zato da ob čim manjši porabi moči dosežejo želeni uspeh. To pomeni, da določeno število volkov z vodjo tropa na čelu najprej obkroži in izloči izbrano, praviloma oslabelelo žival, ki jo nato brez pretiranega truda in nevarnosti pokonča.

Slika 1: Volkovi pri lovu

Tak način lova tudi ne vznemirja preostale črede, ki mirno nadaljuje svojo pot. Z opazovanjem živali so se ljudje postopoma naučili učinkovitih načinov lova, seveda pa so želeli, da bi si pri tem zagotovili tudi pomoč volkov. Zato prvi poskusi udomačitve volka prav gotovo segajo že v zgodnejše obdobje kamene dobe, vsaj 50.000 let pred našim štetjem.

V primerjavi z drugimi vrstami domačih živali so bili volkovi, pozneje pa psi, primerni spremljevalci človeka že v času pred uvedbo poljedelstva in stalne naselitve. Za pse seveda niso bila potrebna ustrezna zavetišča ali obore, pa tudi hrano so si delili z ljudmi.

Slika 2: Lov na bizone

Naši predniki so na svojih pohodih občasno zagotovo naleteli na zapuščene volčje mladiče, ki so jih skušali udomačiti. Sprva se je pogosto dogajalo, da so se te živali, ko so odrasle, ponovno pridružile svojim vrstnikom v divjini. Postopno pa so ljudje tudi s križanjem primernih osebkov uspeli volkove za stalno navezati na človeka.

Slika 3: Volk ali pes? Najdba iz Sibirije, ca. 18.000 let pred našim štetjem

Ko se je podnebje približno pred 12.000 leti, po koncu zadnje ledene dobe, začelo postopoma spreminjati, so na določenih področjih nastale razmere, primerne za razvoj poljedelstva in pozneje tudi udomačevanje živali. Idealna kombinacija ugodnega podnebja, prisotnosti samorodnih vrst žita in stročnic ter tudi prednikov današnjih domačih živali se je najprej vzpostavila na področju t. i. rodovitnega polmeseca. To je ozemlje današnje južne Turčije, Sirije in porečja Evfrata in Tigrisa, ki ga na zahodu in severu obdajajo gorske verige. V razdobju med 10.000 in 8000 let pred našim štetjem so tu udomačili drobnico, tj. ovce in koze, katerih prednika sta divja ovca (*Ovis orientalis*) in divja koza (*Capra aegagrus*). Sledilo je govedo, katerega prednika sta tur (*Bos primigenius*) in prašč (*Sus scrofa*). Konji so bili udomačeni precej pozneje, najprej verjetno pri ljudstvih, ki so naseljevala stepe današnje Ukrajine in južne Rusije. Prednik konja naj bi bil tarpan (*Equus ferus ferus*), ki je do začetka 20. stoletja živel na tem področju.

Slika 4: Tur – *Bos primigenius*

Na splošno velja, da je bolezen stara kot življenje. Prav tako je razumljivo, da so si ljudje pri različnih zdravstvenih težavah in poškodbah od nekdaj pomagali glede na trenutne zmožnosti, znanje pa tudi glede na poglede na vzroke za nastanek bolezni. Manj pa je znano, da si znajo tudi živali nagnosko pomagati pri lajšanju različnih bolezenskih tegob. Sem spada na primer hlajenje poškodovanih ali vnetih delov telesa v mrzli vodi, primerne položaji za razbremenitev posameznih okončin, dihalnih poti ali pa zaužitje določenih zdravilnih zeli pri prebavnih motnjah. Nekaj od tega so z opazovanjem živali prav gotovo prevzeli tudi ljudje. Vzroki in posledice določenih bolezenskih pojavov so bili ljudem od nekdaj bolj ali manj jasni. Številnih okoliščin, zlasti v zvezi z nastankom kužnih bolezni, pa si naši predniki seveda niso znali razložiti in so se zatekali k nadnaravnim silam, demonom in zlim duhovom. Zdravljenje in preprečevanje bolezni je bilo posledično skozi celotno zgodovino preplet razumske, izkustvene medicine na eni strani ter verskih in mističnih dejavnikov na drugi.

ZGODNJE CIVILIZACIJE

Če lahko o številnih dogodkih, povezanih z udomačitvijo živali, zaenkrat samo ugibamo, pa lahko z gotovostjo določimo čas, ko so se ljudje začeli zanimati za zdravje živali. Ko je človek približno pred 12.000 leti začel ob psu udomačevati še druge vrste, začenši z drobnico, se je pri živalih srečeval z boleznimi, ki so vsaj posredno ogrožale tudi njegov obstoj in napredek. Korenine živinozdravstva gre torej iskati v zelo starih družbah, pri pastirskih plemenih, ki so živela povečini od živinoreje in katerih pripadniki so si pridobili prva znanja in izkustva z zdravljenjem ran in poškodb, pri lajšanju prebavnih motenj in zagotovo tudi pri porodih. V obdobju prvih civilizacij, kamor uvrščamo Mezopotamijo (Sumeri, Babilonci, Asirci), Egipt (staro, srednje, novo kraljestvo) pa tudi zgodnjo antiko (do 5. stoletja pred našim štetjem), so se z zdravljenjem ljudi kot tudi živali ukvarjali ustrezno izšolani svečeniki.

Slika 5: Sumerska boginja zdravilstva Gula s svojim »spremljevalcem«

Pod vplivom Platona in Aristotela, ki sta človeka videla kot edino razumsko, razmišljujoče bitje z dušo, pa so se zdravniki, izšolani na prvih medicinskih šolah (Kos, Knidos, Rodos), prenehali zanimati za živali, katerih zdravljenje so prevzeli oskrbniki, pastirji in njihovi lastniki. To je tudi vzrok, zakaj imamo iz obdobja antike (izjema so dela rimskih hi-piatrov) in srednjega veka tako malo podatkov o boleznih in zdravljenju živali, saj ljudje, ki so se s tem ukvarjali, največkrat niso bili večji pisanja.

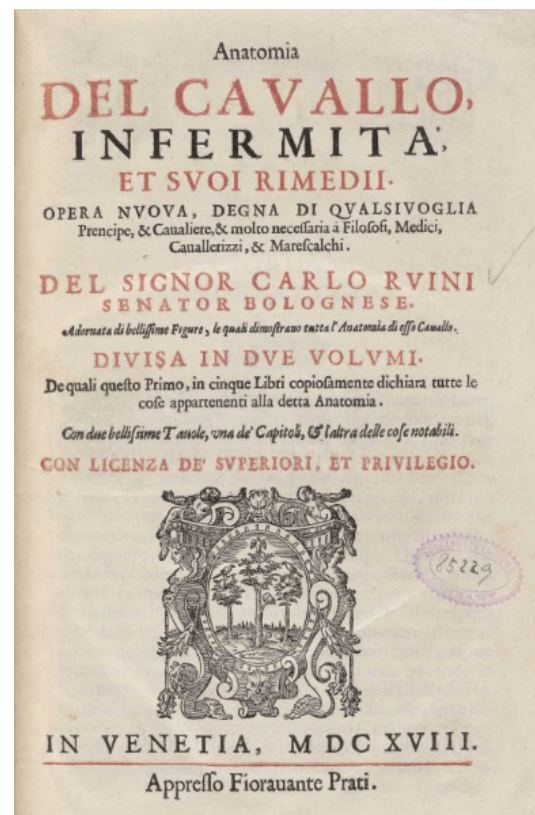
SREDNJI VEK IN RENESANSA

Ko se je po dvanajstih stoletjih leta 476 končalo slavno obdobje rimskega cesarstva, je nastopilo nemirno in kruto, pa vendarle tudi bogato in ustvarjalno obdobje srednjega veka. Za začetna stoletja te dobe splošnega propada antične civilizacije in kulture sta značilna dva ključna družbena pojava, ki zaznamujeta rojstvo Evrope, in sicer prevlada in postopna ustalitev barbarskih zmagovalcev ter nezadržan vzpon krščanske vere in Cerkve. S propadom večine rimskih ustanov so takrat skoraj povsem ugasnile številne veje antične znanosti, vključno z medicino. Le s težavo in močno okrnjeno se je antično izročilo ohranjalo v nekaterih verskih središčih, zlasti v samostanih.

Na razvoj medicine in živinozdravstva v srednjeveški Evropi bržčas ne moremo gledati kot na strnjeno, zaokroženo in enovito dogajanje, pač pa ga je treba razumeti kot postopno spajanje zelo raznovrstnega podedovanega znanja in vedenja, krščanskih nauk in poganskih vraž, alkimije in čarovništva, seveda pa tudi resne znanosti in izsledkov treznega raziskovanja.

Kar zadeva našo stroko, lahko rečemo, da so germanska in slovanska plemena dodala bore malo k ostankom starega grškega in rimskega znanja, ki v bistvu pomeni jedro srednjeveške veterinarske medicine. V velikem obsegu pa so stroko sooblikovali arabski, judovski in bizantinski zgledi,

ki so se kajpada napajali pri istih, dasi dosti manj okrnjenih antičnih virih. Tudi obdobje 16. in 17. stoletja, ki naj bi ga oplajala razgibana renesančna znanost, z izjemo znamenitega dela Carla Ruinija o anatomiji, boleznih in zdravljenju konj, za veterinarsko medicino ni prineslo bistvenega napredka. Razmere, ki so sprožile odločilen premik v razvoju naše stroke, so dozorele šele v začetku 18. stoletja.

Slika 6: Naslovnica znamenitega dela Carla Ruinija o anatomiji konj (Beneška izdaja, 1618)

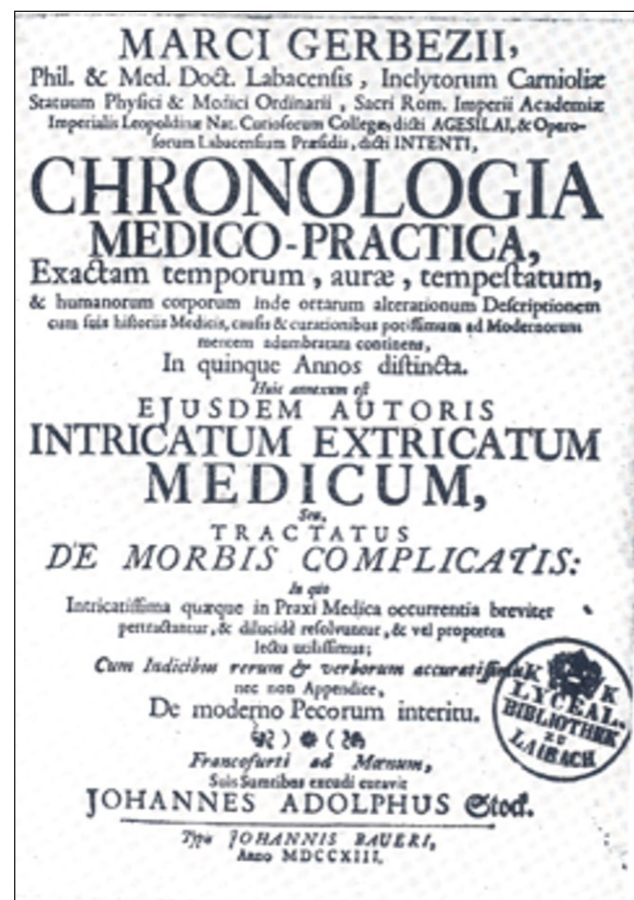
OBDOBJE VELIKE EPIDEMIJE GOVEJE KUGE

Misli o pomenu temeljitega študija bolezni živine, ki jih je izrekel starosta italijanskih zdravnikov in ugledni profesor Bernardino Ramazzini (1633–1714) v uvodnem predavanju za študente in učitelje Medicinske fakultete v Padovi na začetku študijskega leta, in sicer 9. novembra 1711, so bile verjetno ena prvih spodbud pri negotovem in pogosto ne dovolj zavzetem preoblikovanju takrat malo cenjene veščine zdravljenja živali. Leta velikih epidemij goveje kuge v začetku 18. stoletja, ko so številni, predvsem italijanski strokovnjaki objavili izsledke prvih poglobljenih raziskav s področja veterinarstva in ko so izhajali prvi predpisi o zatiranju kužnih bolezni pri živini, lahko namreč štejemo za prelomno obdobje v zgodovini razvoja veterinarske medicine.

Za nas je zanimivo, da ob velikih evropskih osebnostih humane in veterinarske medicine v tem obdobju srečamo tudi zelo ugledna imena naših domačih strokovnjakov. Njihovo razmeroma veliko število pa tudi znanstveni sloves sta gotovo redek, če ne izjemen pojav v zgodovini slovenskega zdravstva in naravoslovnih znanosti nasploh. V drugi polovici 18. stoletja je namreč slovensko veterinarstvo, če lahko tako poenostavljeno označimo med seboj nepovezana prizadevanja naših priznanih medicinskih strokovnjakov Marka Antona Plenčiča (1705–1786), Janeza Mihaela Žagarja (1732–1812), Giovannija Antonija Scopolija (1723–1788), Baltazarja Hacqueta (1739–1815) ter morda še Antona Muznika (1726–1803), doseglo enega najpomembnejših vrhuncev v svojem razvoju in se enakopravno pridružilo vsesplošnemu razcvetu evropskega živinozdravstva tistega časa.

18. stoletje pa so zaznamovali še drugi prelomni dogodki, ki so pomembno vplivali na nadaljnji razvoj naše stroke. Spis dr. Marka Gerbca (1658–1718) o veliki epidemiji goveje kuge z naslovom *De moderno*

Pecorum interitu je najstarejše doslej znano delo z veterinarsko vsebino izpod peresa priznanega slovenskega medicinskega strokovnjaka in mu zavoljo tega v zgodovini slovenskega živinozdravstva pripisujemo poseben pomen. Delo je bilo objavljeno v sklopu obsežnega strokovnega prispevka *Chronologia Medico Practica* leta 1713 v Frankfurtu ob Majni.

Slika 7: *De moderno Pecorum interitu*, Frankfurt ob Majni 1713

Drugi večji izbruh goveje kuge v Avstriji in njenih dednih deželah vključno s Kranjsko beležimo v letih 1729 in 1730. Ob neizogibni škodi nam je prinesel tudi prvo zbirko navodil za preprečevanje in zdravljenje kužnih bolezni pri živini. 4. julija 1731 je namreč avstrijski cesar Karl VI. izdal odlok, ki je v sedmih točkah predpisoval ukrepe ob pojavu ali sumu kužne bolezni pri govedu in drugi živini. Na podlagi tega odloka in poročil graščinskih oskrbnikov, ki so se nanašala na živinsko kugo v letih 1729 in 1730, pa so posamezne dedne dežele avstrijskega cesarstva in ogrsko kraljestvo izdale lastne uredbe, imenovane Viehhordnung (Živinski red). Po nam dostopnih podatkih so te uredbe v imenu visokih deželnih knežjih oblasti izšle v Ljubljani, Gradcu in Pragi, z veliko verjetnostjo pa tudi v drugih dednih deželah ter na Ogrskem.

Leta 1782 je v okviru ljubljanskega liceja pričel delovati Mediko-kirurški zavod, na katerem so se šolali ranocelniki (Wundarzt). Leta 1795 je bila dodana t. i. Veterinarska stolica, kar zaznamuje začetek veterinarskega šolstva na Slovenskem. V skladu s tedanjo organizacijo zdravstvene službe so bili zdravniki in ranocelniki zadolženi tudi za veterinarsko dejavnost, in sicer predvsem za preprečevanje in izkoreninjanje živalskih kužnih bolezni, nadzor nad živili živalskega izvora in načeloma tudi za zdravljenje obolelih živali. V letih 1795 do 1806 je bil prvi učitelj veterinarstva na ljubljanskem zavodu novomeški zdravnik Karel Bernard Kogl.

Slednjič smo Slovenci ob koncu 18. stoletja dočakali prvo strokovno knjigo z veterinarsko vsebino v domačem jeziku. Gre za prevod dela o kužnih boleznih pri živini, ki ga je napisal profesor na dunajski visoki veterinarski šoli Johann Gottlieb Wolstein. Spis je leta 1784 prevedel in v Ljubljani izdal idrijski zdravnik Jožef Ignacij Fanton de Brunn (*Bukuvze od shvinskih bolesni sa kmeteshke ludy.*). S tem pa so bili postavljeni vsi temelji za uspešen nadaljnji razvoj naše stroke na Slovenskem.

VIRI IN LITERATURA

- BATIS Janez (1996): 200 let veterinarskega izobraževanja na Slovenskem. Ljubljana, *Slovenski veterinarski zbornik* 33, str. 7–17.
- JURCA, Jože (1987): Poročilo dr. Marka Gerbca o goveji kugi na Kranjskem, 1713. Ljubljana, *Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike*, str. 109–138.
- JURCA, Jože: *Pregled zgodovine živinozdravstva do 18. stoletja*. Ljubljana, Veterinarska fakulteta, 1997.
- PENGOV Andrej: Avstrijski živinski red. Ljubljana, Veterinarska fakulteta, 2010.
- VON DEN DRIESCH Angela/PETERS Joris: *Geschichte der Tiermedizin*. Stuttgart, Schattauer, 2003.

SEZNAM SLIK

- Slika 1: <https://www.provinz.bz.it/land-forstwirtschaft/fauna-jagd-fischerei/fauna/wolf-suedtirol/ernaehrung-praedation.asp>.
- Slika 2: <https://smb.museum-digital.de/singleimage?resourcennr=162429>.
- Slika 3: <https://www.stuttgarter-zeitung.de/gallery.tiere-aus-der-eiszeit-hund-oder-wolf-mysterioeses>.
- Slika 4: https://beutelwolf-blog.de/wp-content/uploads/2018/06/Long_horned_european_wild_ox.jpg.
- Slika 5: https://www.researchgate.net/publication/315629974_Four_Thousand_Years_of_Concepts_Relating_to_Rabies_in_Animals_and_Humans_Its_Prevention_and_Its_Cure.
- Slika 6: https://www.nlm.nih.gov/exhibition/historicalanatomies/Images/1200_pixels/ruini_title.jpg.
- Slika 7: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/CBXWKZQOMB3XG2UFHKON4SZFLWGVR7SI>.